

ДИТЯЧИЙ МАЛЮНОК У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено дитячій образотворчій діяльності. Розкрито погляди дослідників на причини її виникнення, з'ясовано основні етапи розвитку, дано їх коротку характеристику. Визначено педагогічні умови керівництва дитячим малюванням.

Ключові слова: *дитяча образотворча діяльність, зображення, вираження, ціннісне ставлення.*

Виняткове значення у загальнокультурному розвитку дитини має мистецтво. Воно сприяє формуванню емоційної, естетичної, моральної сфери особистості, виступає засобом засвоєння духовного досвіду свого народу, є джерелом дитячої творчості і засобом спілкування. Вивчення мистецтва у загальноосвітній школі сприяє формуванню в учнів ціннісного ставлення до прекрасного, залучає молодших школярів до духовних скарбниць людства.

Одним із нагальних завдань сучасної професійної педагогічної освіти є підготовка майбутніх фахівців здатних до кваліфікованого керівництва образотворчою діяльністю дітей, яке, в свою чергу, передбачає здатність педагога бачити у дитячому малюнку індивідуальність юного автора як суб'єкта культури; забезпечення умов для духовного спілкування з учнями; розуміння художньо-творчих можливостей особистості; здатність до художньо-педагогічної оцінки результатів дитячої творчості.

Дослідження джерел, присвячених проблемам дитячої образотворчості (Г. Кершенштейнер, В.М. Бехтерев, А.В. Бакушинський, Л.С. Виготський, М.М. Волков, Є.І. Ігнат'єв, С.Д. Левін, В.С. Мухіна), питанням підготовки майбутніх педагогів до керування образотворчою діяльністю дітей

(І.П.Глінська, С.В.Коновець) та вивчення студентами дитячого малюнку як феномена художньої культури (Н.М.Фоміна) дозволило дійти висновку, що майбутній учитель має бути обізнаним із віковими особливостями дитячого малювання та психологічними основами його розвитку, із основним функціями образотворчої діяльності дітей принципами компетентного керівництва нею та усвідомлювати естетичну цінність результатів дитячої образотворчої діяльності.

Слід зазначити, що особливою рисою дитячого малювання є притаманні йому зміни, пов'язані із віковими особливостями дитини. В своєму розвитку малювання проходить ряд етапів. Перші “малюнки” з'являються в результаті прояву дитиною пошукової активності, вони є випадково залишеними конфігураціями різноманітного характеру, які отримані в процесі елементарних дій з предметами або під впливом спілкування з дорослими. Як зазначає В.А.Роменець, “об'єктивно образотворчого моменту тут ще немає” [5]. Виявлена дитиною можливість отримання різноманітних штрихів і плям та заповнення ними простору аркуша веде до цілеспрямованого повторення випадково отриманих конфігурацій, або зразка показаного дорослим, встановлення зв'язку між елементами зображення та їх значенням. Власне на цьому етапі відбувається перехід малювання в зображальну діяльність.

Про початок зображальної діяльності можна говорити, коли малюнок має два неодмінні моменти – образ та його значення. Перші елементи малюнка – кружечки, півкола, різноманітні лінії. В них дитина бачить тваринку, машину, будинок, квітку і дає їм назву відповідних предметів чи явищ. Дифузний характер зображальних побудов співвідноситься з уявленнями маленького художника про зображувані предмети і коригується ним у ході такого співвідношення. Надалі дитина в своїх малюнках відтворюватиме оточуючий її світ, поступово засвоюватиме та вдосконалюватиме власне зображальні форми.

У наступних зображеннях дитина прагне відтворити складний предмет. У її малюнках з'являються стійкі образи-конфігурації, що мандрують з одного аркуша в інший. Предмети у зображеннях розташовуються не накладеними

один на одний, а розгорнуто, у плані, щоб їх можна було без перешкод розглядати. Дитина прагне відтворити свої знання про зображуваний предмет, її переповнює потреба виразити в малюнку всю повноту знань та вмій.

Поступово малюнки набувають рис інтелектуалізованого копіювання, їх автори прагнуть досягти правильності зображення. Коли в малюнках з'явиться відносна правильність, пропорційність, достатня міра деталізації, а в цілому – реалістична копія, малюнок втратить свої типово дитячі риси. Зрештою, реалістична копія об'єктів дійсності свідчить про завершення дитячого малюнка [5].

Пошуки витоків дитячого малювання, його психологічної основи розпочалися наприкінці ХІХ століття. В межах різноманітних філософських, естетичних, психологічних теорій (Р.Арнхейм, Г.Кершенштейнер, Ж.Лекан, Ж.Люке, В.Стерн, Ф.Уайт) певну інтерпретацію отримала мотивація дитячого малювання та причини, що зумовлюють специфіку малювання на різних етапах дитинства. Зокрема, прибічники теорії біогенетизму (Г.Кершенштейнер) вважали, що дитина малює те що вона знає, представники гештальтпсихології (В.Келер, К.Коффка, Р.Арнхейм) твердили, що дитина малює те, що бачить, а послідовники З.Фрейда доводили, що предметом дитячих зображень є світ відчуттів дитини. У пошуках природного і соціального начал дитячої творчості дослідники намагалися знайти шляхи реальної допомоги дитині у розвитку її творчих здібностей (Б.Дюборгель, Г.Рід) [3]. Відповідно у педагогіці образотворчого мистецтва країн Заходу знайшли місце такі концепції керівництва процесами дитячої образотворчості, як теорія вільного виховання і невтручання у процес дитячої творчості; ідеї про першочерговість практичної діяльності, яка організована і керована дорослими.

У радянській психологічній науці (Л.С.Виготський, М.М.Волков, Є.І.Ігнат'єв, В.С.Мухіна) природа дитячого малювання пояснюється з точки зору теорії психічного розвитку дитини, який є результатом її активної діяльності як особистості. Психологічні новоутворення кожного періоду життя дитини визначаються провідною діяльністю, притаманною відповідному віку.

Послідовна зміна провідних типів діяльності (спілкування, гра, навчання, труд), яка відбувається у процесі онтогенезу веде до змін у дитячій художній творчості.

Л.С. Виготський, спираючись на особливості структури особистості, що розвивається, зафіксував ряд етапів провідної художньої діяльності. В дошкільному віці, коли провідним видом діяльності є гра, дитині найбільш притаманна словесна драматургія, котра легко може бути включена в її ігрову діяльність. На наступному етапі (7-12 р.) провідною стає образотворча діяльність, захоплення предметним малюнком. В старшому підлітковому віці малювання залишається пережитим етапом і його місце починає займати нова словесна або літературна творчість [1]. Таким чином, для молодшого школяра основним видом художньої діяльності є образотворча. Саме у цьому віці майже всі діти малюють багато і залюбки, втілюючи у своїх малюнках те, що вони знають, відчувають, уявляють про оточуючу дійсність.

В.С. Мухіна розглядає розвиток дитячого малювання як процес засвоєння одного з видів знакової діяльності в якому виражені особливості зорового сприйняття і уявлення дитини, її рухового розвитку, мислення і ставлення до дійсності. Розвиток дитячого малювання детермінований різними формами соціального досвіду, що засвоюється дитиною. Автор зазначає, що дитячий малюнок орієнтований на відтворення дійсності, тому передусім йому притаманна зображальна функція [3].

Власне зображення є відтворення лінією, тоном, кольором зовнішнього, чуттєво сприйманого обліку предметів і явищ дійсності. За свідченням В.С.Мухіної, діти зображають предмети у графічній формі, яка обумовлена передусім трьома моментами: наявними у розпорядженні дитини графічними образами, зоровими враженнями від предмета і рухово-чуттєвим досвідом, набутим у процесі дій з ним [3]. У процесі розвитку дитячого малювання притаманна дітям тенденція до закріплення звичних графічних образів стикається з тенденцією перетворення цих образів у застигли шаблони, які відповідають елементарним вимогам зображення і знаходять визнання у

оточуючих. Від того, яка з даних тенденцій буде переважати залежить доля дитячого малювання, що в свою чергу визначається особливостями навчання. Навчання, що спирається на копіювання готових зразків, сприяє утворенню шаблонів. Навчання, спрямоване на вдосконалення засобів передачі властивостей об'єкта у зображенні, знімає шаблони і вдосконалює графічну форму малюнків [3].

Визнання обумовленості природи дитячого малювання зображальною функцією, призводить до прагнення у навчанні спрямовувати дітей на правильне, адекватне реальності, відображення дійсності. Це знаходить відображення у методиках навчання дітей образотворчого мистецтва як у дошкільних закладах, так і у початкових класах загальноосвітньої школи (В.С. Кузін, М.М.Ростовцев).

Однак, у потягу дитини до малювання варто вбачати не лише необхідність у зображенні предметів та оточуючої дійсності, але й пошук, нехай часто і підсвідомий, можливості вираження своїх думок, переживань, уявлень різноманітними художніми засобами. Дитячі малюнки передусім вражають своєю безпосередністю та виразністю, які є наслідком переживання, пов'язаного прямо чи асоціативно із зображуваним об'єктом. Виразність у дитячій творчості – це самостійна якість, незалежна від навченості дитини чи грамотності її зображення. Виразність і грамотність перебувають у постійному конфлікті між собою, так як грамотність в зображенні прагне до виключення суб'єктивності.

До виражальних засобів дитячого малюнка слід віднести лінію, колір, орнаментальні графічні чи живописні побудови. Колір якнайефективніше забезпечує зв'язок із емоційним ставленням дитини до зображуваного, його використання впливає на розвиток її сприйняття та естетичних почуттів.

Молодші школярі як виражальний засіб найчастіше використовують колір, адже він безпосередньо пов'язаний з емоційними переживаннями юних авторів. На перших етапах оперування кольором діти застосовують його для розфарбування предмета, причому необов'язково дотримуються відповідності

натурі. Однак, у ході розвитку дитячого предметного малювання поступово посилюється тенденція до “вифарбовування” зображуваного предмета у відповідності до його дійсного кольору. Колір поступово починає виступати для дитини як еталонний для певних груп предметів і служить їх обов'язковою ознакою. В результаті чого малювання для дитини стає не стільки художньою діяльністю, скільки своєрідною формою пізнання дійсності. Крім того, застосування еталонних кольорів, віднесених до певних реальних предметів несе в собі загрозу засвоєння своєрідних кольорових штампів [3].

На необхідності допомогти дитині у оволодінні кольором, як виражальним засобом живопису, розвитку здібності створювати емоційно-виразні рішення, а також відчувати і розуміти те змістове значення яке має колір у мистецтві великих майстрів наголошує А.А.Мелік-Пашаєв [2]. Він зазначає, що за мірою оволодіння виразністю кольорового рішення, у дитячих роботах більш виразними стають і силует, і лінія й інші елементи зображення.

У джерелах з традиційної художньої педагогіки (Н.А.Ветлугіна), у експериментальних дослідженнях останніх десятиліть (А.А.Мелік-Пашаєв, Б.М.Неменський, Ю.А.Полуянов, Н.М.Фоміна), у працях сучасних авторів (В.М.Вільчинський, С.В.Коновець, М.І.Резніченко) наголошується на необхідності навчання дитини саме користуванню виражальними засобами мистецтва. Спиратися на виразність, художність створеного образу рекомендується і при оцінці дитячих робіт.

Саме через виразність стає можливим формування у дитини ставлення до художньої культури в цілому. Н.М.Фоміна робить наголос на тому, що дитячий малюнок заключає в собі естетичне ставлення автора, його особистісний вибір, відображає індивідуальні особливості творчого розвитку дитини у конкретно-історичному часі, доводить, що не існує єдиних норм художнього розвитку. Вищим критерієм оцінки дитячого малюнка дослідник вважає ступінь вираження в ньому естетичного ставлення до світу [6]. У сприянні розвитку у дітей естетичного ставлення до світу вбачає головне завдання педагога А.А.Мелік-Пашаєв [2]. Б.М.Неменський вперше наголошує на тому, що саме

формування ціннісного ставлення дитини до життя (до природи, людини, суспільства) є тією основною “інформацією”, яку повинна засвоїти дитина і передати вчитель на шкільних уроках мистецтва [4].

Молодший шкільний вік найбільш сприятливий для розвитку у дітей здібності будувати образи уяви за законами краси. У цей час відбувається найвищий художній підйом образотворчої діяльності. На зміну наочно-ілюстративному пізнанню у дітей поступово приходять власне образне мислення – здібність довільно будувати образи, користуючись і натуральним, і абстрактним матеріалом. Дітям молодшого шкільного віку доступні найбільш загальні способи пошуку будови художньої форми, такі як ритм, колорит, симетрія, рівновага, пропорції, що забезпечують гармонію і дисгармонію художньої форми.

Ще однією особливістю дитячого малювання є спорідненість його з ігровою діяльністю. Проводячи аналогію між малюванням і грою, В.А.Роменець робить висновок, що малювання є ігровим видом творчості, образотворчою модифікацією гри з усіма властивими їй рисами: вживанням і перенесенням у ситуацію, наслідувальним характером, симпатійною уявою. Малюючи дитина створює інший світ, в якому вона повний володар речей, людей, ситуацій. Якщо змістом малюнка є гра, зазначає автор, то його форма – естетичне освоєння дійсності [5].

Таким чином, дитяче малювання можна вважати цілісним інтегрованим явищем у якому втілені такі важливі функції як пізнання оточуючої дійсності та відтворення її шляхом зображення (В.С.Мухіна, В.А.Роменець, В.С.Щербаков), вираження естетичного ставлення до дійсності (А.А.Мелік-Пашаєв, Ю.В.Полуянов, Н.М.Фоміна), а також гра та спілкування (В.А.Роменець). Та передусім, малювання – це активна практична діяльність. Молодших школярів приваблює не тільки результат цієї діяльності, але й сам її процес, який варто розглядати як основу навчання естетичного сприймання, оцінювання, перетворення світу.

Організація образотворчої діяльності дітей вимагає від педагогів необхідності усвідомлення узгодженості поставлених завдань із очікуваними результатами. Орієнтація на зображальну основу дитячого малюнка у навчанні вимагає освоєння грамоти зображення (М.А.Кириченко, В.С.Кузін, М.М.Ростовцев) – вміння правильно відтворювати у малюнках предмети і явища оточуючого життя, їх зовнішній вигляд. Такий підхід можна вважати ефективним на початковому етапі навчання майбутніх художників.

Створення умов до побудження творчого самовираження дітей забезпечує сплески дитячої фантазії і як результат - малюнки високохудожньої якості. Цей напрямок, витoki якого знаходяться в межах теорії вільного виховання (А.В. Бакушинський), знайшов своє втілення та зарекомендував себе у практиці студійної та гурткової роботи.

Формування у дитини ціннісного ставлення до дійсності, у межах якого відбувається розвиток у дітей здібності будувати образи уяви, керуючись принципом краси, обраний сучасною школою. Для учнів молодшого шкільного віку, в силу рівня їх психічного розвитку, основа спілкування з мистецтвом знаходиться у сфері практичної діяльності. Формуванню цілісного усвідомлення художніх явищ сприяє її нерозривний зв'язок із сприйняттям мистецтва і дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Мелик-Пашаев А.А. Об источнике способности человека к художественному творчеству // Вопросы психологии. – 1998. -№1. – С.76-82.
3. Мухина В.С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта. – М.:Педагогика, 1981. – 239 с.
4. Неменский Б.Н. Мудрость красоты. – М. :Просвещение, 1987. – 225 с.
5. Роменець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
6. Фомина Н.Д. Детский рисунок как феномен художественной культуры // Искусство в школе. – 1997. - №2. – С.6-9.

Ирина Мужикова

ДЕТСКИЙ РИСУНОК В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Статья посвящена детской изобразительной деятельности. Раскрыты взгляды исследователей на причины ее возникновения, определены основные этапы развития, дана их краткая характеристика. Определены педагогические условия руководства детским рисованием.

Ключевые слова: *детская изобразительная деятельность, изобразительность, выразительность, ценностное отношение.*

Iryna Myghikova

CHILDREN'S FIGURE IN A CONTEXT OF PEDAGOGICAL RESEARCHES

Article is devoted to children's representational activity. The sights of the researchers are given on the reasons of its occurrence, opened the basic stages of developmen, determined their brief characteristic. Determind pedagogical conditions of a management of children's drawing.

Key words: *Children's representational activity, expression, value attitude.*

Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 5 – 6 (64 – 65). С. 100 – 102.